

**Голові Разової спеціалізованої вченої ради ДФ 17.051.070
Запорізького національного університету,
доктору педагогічних наук, професору
Пахомовій Тетяні Олександрівні**

ВІДГУК

офіційного опонента про дисертацію Чорновол Ольги Григорівни
**«Підготовка іноземних студентів медичних спеціальностей до подолання
комунікативних бар'єрів у професійному спілкуванні»,**
подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії
(спеціальність: 015 Професійна освіта (за спеціалізаціями);
галузь знань: 01 Освіта / Педагогіка)

В результаті аналізу дисертації Чорновол Ольги Григорівни «Підготовка іноземних студентів медичних спеціальностей до подолання комунікативних бар'єрів у професійному спілкуванні» можемо подати висновки щодо актуальності, ступеня обґрунтованості основних наукових положень, висновків, рекомендацій, достовірності, наукової новизни, практичної значущості проведеного дослідження.

Актуальність теми дисертації

Одним із головних принципів сучасної освітньої політики розвинутих країн проголошено міжнародну академічну мобільність. Її основна ідея полягає в тому, що освіта стала транскордонним і транснаціональним явищем. І це зумовлює процес реформування національних систем освіти, укладання міжнародних угод про співпрацю у сфері освіти і науки, створення єдиних освітніх стандартів. Професійна підготовка іноземців в українських ЗВО – один із напрямів інтеграції системи вищої освіти України до європейського і світового освітнього простору. Так, за висловом О. Чорновол, «модернізація змісту професійної підготовки, приведення критеріїв та показників її якості

до міжнародних стандартів зумовили зростання мотивації вибору іноземних здобувачів освіти на користь українських закладів вищої освіти, зокрема медичного спрямування» (с.19).

Провідну роль у навчально-професійному розвитку іноземних громадян, які здобувають вищу освіту в Україні, відіграє процес їхньої мовної підготовки. Іноземні здобувачі вищої освіти українських ЗВО мають оволодіти якісними фаховими знаннями та вміннями, запорукою чого є володіння українською мовою на рівні, що забезпечуватиме, насамперед, повноцінну участь іноземних студентів у навчальному процесі, залучення до українського академічного та соціокультурного середовища, а для студентів медичних спеціальностей також необхідне мовне підключення до клінічної практики в українських медичних закладах. Для іноземних студентів у зазначених умовах важливим є вирішення комплексу завдань, і серед них оволодіння не лише мовою як засобом комунікації, а і засвоєння норм комунікативної поведінки в країні навчання. Тож дослідження організаційно-педагогічних умов подолання іноземними студентами медичних спеціальностей комунікативних бар'єрів у професійному спілкуванні є украй важливим і необхідним.

Актуальність рецензованої розвідки підтверджено також зв'язком із такими актуальними напрямками наукових досліджень, як психолого-педагогічні засади розвитку компетентності суб'єктів освітнього простору, психологічні закономірності соціальних процесів та розвитку особистості у сучасному суспільстві.

Дисертацію написано відповідно до плану науково-дослідної роботи кафедр педагогіки та психології освітньої діяльності і психології Запорізького національного університету.

Оцінка змісту та завершеності дисертації

Зміст дисертації охоплює основні аспекти теми. Робота містить анотації українською та англійською мовами, список публікацій, вступ, 3 розділи, загальні висновки, список використаної літератури і додатки. Загальний обсяг роботи становить 244 сторінки. У дисертаційній роботі відображено і процес, і результати дослідження. Ключові тези ґрунтуються на основних засадах сучасної психолого-педагогічної та філологічної теорії.

У вступі доведено актуальність теми, окреслено об'єкт і предмет, визначено мету і завдання дослідження, описано обрані методи, висвітлено наукову новизну і практичне значення результатів дослідження, особистий внесок здобувачки. *Зазначимо, що в обґрунтуванні актуальності дисертації поза увагою здобувачки залишилося апелювання до законодавчих та нормативних документів, пов'язаних із вищою та мовною освітою в Європі, у той час, як українські ЗВО є учасниками європейського освітнього простору.*

Для виконання п'яти завдань дослідження О. Чорновол застосувала доцільні для наукового пошуку теоретичні, емпіричні та статистичні методи.

Задля створення ефективних організаційно-педагогічних умов підготовки іноземних студентів медичних спеціальностей до подолання комунікативних бар'єрів у професійному спілкуванні (що є пріоритетним завданням серед визначених дисертанткою) у першому розділі рецензованої наукової розвідки визначено теоретичні основи наукового розуміння сутності комунікативних бар'єрів і визначено їхнє місце в структурі професійного спілкування медиків.

Заслугує на увагу всебічний опис складного, багатопланового процесу спілкування, наочно структурований дисертанткою на малюнку 1.1 (с.29). Визначено когнітивний, афективний, поведінковий і соціально-перцептивний змістові компоненти. *На нашу думку, доцільно було б додати ще один компонент, дотичний до міжкультурної комунікації, оскільки центральним суб'єктом цієї наукової розвідки (і відповідно активними учасниками процесу спілкування) є інофони – представники різних мовно-культурних спільнот. Тим більше, далі у підрозділі 1.3 виокремлено перешкоди міжкультурної комунікації в якості одного з різновидів комунікативних бар'єрів. Щодо описаних у дослідженні функцій міжособистісної комунікації, то вони повно характеризують всі попередньо визначені компоненти.*

Позитивним є фокус авторки дисертаційної розвідки на детальному описі саме професійного спілкування, що дає можливість максимального розв'язання першого завдання дослідження. Слушно схарактеризовано процес професійного спілкування у проєкції трьох аспектів міжособистісної

професійної взаємодії в комунікативному полі медичного дискурсу, а саме: обміну інформацією, сприйняття учасників комунікативних ситуацій, мовленнєво-ментального впливу. Чітко окреслено діади комунікативних ролей учасників професійно-медичної взаємодії і відповідно до них згруповано «питання в ситуаціях професійного спілкування» (ст. 36–37). *Маємо зауважити, що відповідно до лінгвістичної теорії мовної комунікації, для позначення названих здобувачкою «питань» прийнято вживати термін «мовленнєві жанри».* У межах виокремлених мовленнєвих жанрів, за позицією авторки, мають бути реалізовані такі групи комунікативних стратегій і мовленнєвих тактик. Особливо важливою є теза про складність професійного мовлення лікаря, яке має поєднувати в собі характеристики усного, ділового, побутового мовлення і відповідати параметрам одразу трьох функціональних стилів (розмовного, наукового, офіційно-ділового), що може стати вагомою причиною появи комунікативних бар'єрів у процесі вивчення української мови з професійною метою іноземними студентами-медиками. Тому логічним є сформульована в дослідженні наступна теза про цілеспрямований, регламентований, позиційний та ієрархічний, атрибутивний, функціонально-рольовий характер професійного спілкування в медичному дискурсі. Цікавим є опис індивідуальних комунікативних стилів різних професійних психотипів лікарів (ст. 40–42), *але було б доцільним для вирішення завдань дослідження зробити проміжний висновок про вибір відповідних стратегій і тактик спілкування відповідно до описаних індивідуальних комунікативних стилів.*

Дійсно новим у методиці викладання української мови як іноземної є дослідження наявних у професійному спілкуванні медиків комунікативних бар'єрів і пошуку педагогічного інструментарію навчання іноземних студентів подолання цих перешкод у процесі їхньої мовної підготовки. Описуючи цей феномен, О. Чорновол наводить розлогу класифікацію видів комунікативних бар'єрів (табл.1.2, с.45–46). Особливо важливим для мовної підготовки освітніх мігрантів-медиків є виокремлення специфічної для професійного спілкування у медичній сфері групи бар'єрів міжкультурної комунікації. Подано авторське витлумачення досліджуваного феномена, логічно описано його сутність через такі дослідницько-аналітичні кроки: сутності готовності

особистості, складне багатокomпонентне явище професійної готовності і висвітлення її відмінностей від професійної компетентності, особливості професійної готовності майбутнього медика і виокремлення її складника, важливого для вирішення завдань рецензованого дослідження, – готовності до професійної комунікації («комунікативної готовності майбутніх фахівців медичної сфери» – с. 57). У результаті поданого аналізу зроблено висновок про місце досліджуваного феномена готовності майбутнього фахівця-медика до подолання комунікативних бар'єрів як базового компонента його професійної готовності до майбутньої діяльності.

Далі, визначаючи сутність готовності іноземних студентів медичних спеціальностей до подолання комунікативних бар'єрів у професійному спілкуванні, здобувачка повно і детально описує ціннісний, когнітивний і конструктивний складники у структурі досліджуваного феномена. Зазначимо, що влучною є назва останнього зі складників, бо шляхи подолання комунікативних бар'єрів мають бути винятково конструктивними. *Але слід зазначити, що поданий на с. 79 мал.1.3. не висвітлює повною мірою всі попередньо описані у тексті цієї наукової розвідки елементи (с.62–78), також важливі для обґрунтування змісту досліджуваного феномена і для розуміння співвіднесеності між компонентами його структури. Зокрема на малюнку не позначений саме комунікативний аспект конструктивного складника готовності. Тож ця схема потребує доповнення. Сформульована в кінці підрозділу теза про спрямованість підготовки майбутніх фахівців – іноземних студентів медиків на системне і цілеспрямоване формування їхньої цілісної готовності до подолання комунікативних бар'єрів у професійному спілкуванні виглядає дещо декларативною, тому що така спрямованість є лише компонентом у системі загальної мовної підготовки освітніх мігрантів медичних спеціальностей.*

Особливої цінності цієї наукової розвідки наразі надає узагальнення та систематизація досвіду організації підготовки іноземних студентів українських медичних ЗВО до професійного спілкування у порівнянні зі зарубіжним подібним досвідом, подані в підрозділі 1.3. Спершу дисертанткою експериментально досліджено мотиви вибору освітніми мігрантами саме

українських ЗВО; а також труднощів, з якими вони стикаються під час навчання, та усвідомлення сутності комунікативних бар'єрів і готовності до їх подолання. Важливим не лише для цієї наукової праці, але й для нашої держави загалом вважаємо порушене дисертанткою питання про мовну ідентифікацію південно-східних регіонів України, яку іноземні студенти визначають як складність і нерозуміння різномовності у побутовій та публічних, академічних, наукових сферах спілкування (с.83). Вважаємо, що це питання, яке так виразно витинається і відразу стає поміченим інофонами, мусить поставити власно до себе кожен українець, і нарешті вже остаточно вирішити його.

Здійснений аналіз наявного досвіду професійно-комунікативної підготовки іноземних студентів медичних спеціальностей у зарубіжних закладах вищої освіти дав підстави стверджувати про множинність підходів до їхньої мовної підготовки та спрямованість на оволодіння майбутніми фахівцями професійними комунікативними вміннями через застосування сучасних інтерактивних технологій. Також було виявлено значні відмінності в організації подібної мовної підготовки в українських ЗВО.

Залишаються незрозумілими підстави констатації в рецензованій дисертації причин недостатньої зорієнтованості змісту мовної підготовки саме на формування готовності студентів до професійного спілкування (с.100). Наш досвід викладання української мови для іноземних студентів-медиків і досвід обговорення і створення державних типових навчальних програм і ліцензованих робочих програм комплексу дисциплін лінгвістичного циклу для закладів вищої медичної освіти, проведене нами наукове дослідження і апробація моделювання змісту та організації професійно-мовної підготовки іноземних студентів медичних спеціальностей засвідчив про таке: 1) тяжіння до професійної комунікативної сфери у навчанні студентів у другому семестрі на підготовчих факультетах; 2) про введення вже з першого семестру основного етапу мовної підготовки майбутніх медиків таких лінгвістичних дисциплін, як «Українська мова за професійним спрямуванням», «Іноземна мова (українська) за професійним спрямуванням»; 3) змістом робочих навчальних програм з української мови передбачено ознайомлення іноземних студентів-медиків як з українською культурною специфікою, так і з

особливостями комунікації у професійній сфері. Але безперечно, всі наведені організаційно-методичні заходи не враховують потреби у формуванні готовності до подолання комунікативних бар'єрів.

Таким чином, проведений О. Чорновол аналіз показово обґрунтовує необхідність створення та апробації моделі формування готовності іноземних студентів-медиків до подолання комунікативних бар'єрів у професійному спілкуванні. Науковий пошук, спрямований на реалізацію цього завдання рецензованої наукової розвідки, висвітлено в другому розділі. Авторка обґрунтовує вибір системи підходів до створення структурно-функціональної моделі такої підготовки. Вартісними для професійно-комунікативної підготовки актуального контингенту освітніх мігрантів серед визначених загальних і спеціальних принципів є такі: цілісності формування усіх компонентів готовності іноземних студентів медичних спеціальностей до подолання комунікативних бар'єрів у професійному спілкуванні; наскрізності та занурення у комунікативний процес; фасилітації та супроводу навчально-комунікативної діяльності студентів у професійній сфері. Обрані підходи та принципи покладено в основу виокремлення трьох функціональних блоків авторської моделі (цільового, змістово-технологічного, результативного).

Деякі позиції другого розділу потребують доповнення, уточнення й коригування:

1) Визначаючи за мету експериментального навчання професійну підготовку іноземних студентів медичних спеціальностей до подолання комунікативних бар'єрів у професійному спілкуванні (рис.2.1, с.115), авторка відразу створює неточність у визначенні педагогічної площини. Доцільно було б орієнтуватися на мовну підготовку в навчально-професійній комунікативній сфері, замість професійної.

2) У компоненті змістового блоку моделі «Форми і методи» (рис.2.1, с.115) зазначено лише методично-організаційні форми.

3) Виявляється порушення вибраного раніше принципу послідовності та комплексності у формуванні готовності до подолання комунікативних бар'єрів у запропонованому авторкою оновленні навчальних дисциплін «Українська мова як іноземна» (довузівський етап навчання); «Українська мова як іноземна» (для студентів-іноземних громадян I-II курсів

спеціальності 222 «Медицина» (англійська мова навчання), «Українська мова (за професійним спрямуванням)». Оскільки між довузівським етапом навчання й англомовною формою навчання не існує кореляції: підготовчі відділення орієнтовані на іноземних здобувачів освіти українськомовної форми навчання.

4) В усьому розділі спостерігаємо змішування понять професійної підготовки та мовної підготовки в професійній комунікативній сфері, які не є тотожними у навчанні іноземних студентів.

Варто зазначити методичну значущість виокремлених авторкою організаційно-педагогічних умов, які забезпечили ефективність реалізації створеної методичної моделі. Реалізація кожної із зазначених організаційно-педагогічних умов забезпечується охопленням двох взаємопов'язаних етапів професійного навчання (довузівської підготовки та навчання за фахом) і впровадженням різних форм і методів навчання.

Реалізація останнього завдання дисертаційного дослідження О. Чорновол передбачає здійснення експериментальної перевірки ефективності розроблених організаційно-педагогічних умов підготовки іноземних студентів медичних спеціальностей до подолання комунікативних бар'єрів у професійному спілкуванні, що описано в третьому розділі.

Експериментальне навчання за розробленими організаційно-педагогічними умовами і формами, спрямованими на розвиток умінь подолання комунікативних бар'єрів, було організоване в кілька етапів: довузівська підготовка – безпосереднє навчання за фахом – контрольний етап. В поетапному експериментальному навчанні здійснювали впровадження розроблених дидактичних заходів формування готовності іноземних студентів медичних спеціальностей до подолання комунікативних бар'єрів на двох рівнях мовної підготовки згідно з презентованою структурно-функціональною моделлю, а саме: у межах навчальної дисципліни «Українська мова як іноземна», діяльності Наукового студентського гуртка «Знавець української мови» та діяльності Марокканського культурного центру, а також завдяки створенню збагаченого освітньо-комунікативного середовища. Результати експериментальної перевірки теоретично визначених організаційно-педагогічних умов підготовки іноземних студентів медичних спеціальностей

до подолання комунікативних бар'єрів у професійному спілкуванні показали їхню ефективність, що підтверджено отриманою статистично значущою різницею коефіцієнтів готовності між результатами констатувального і контрольного зрізів в обох експериментальних групах ($r_{EG-1} = 0,704$; $r_{EG-2} = 0,764$).

Аналізуючи зміст експериментально-дослідного навчання, зауважимо, що його матеріали подано децю розосереджено, подекуди з порушенням логіки перебігу й організації. Так, наприклад, розроблений комплекс діагностичних методик (авторський Дидактичний тест, методика «Комунікативні бар'єри в організації», методика «Ціннісні орієнтації», Методику діагностики комунікативної установки, авторська методика «Самооцінка вмінь подолання комунікативних бар'єрів») застосовано в пілотному діагностуванні, але не відсутній послідовний опис того, як цей комплекс застосовано у фінальному тестуванні.

Висловлені під час аналізу зауваження до дисертаційної роботи та опозиційні тези не знижують загальної позитивної оцінки.

Наукова новизна та практична значущість дослідження

До найбільш вагомих наукових результатів, особисто одержаних дисертанткою, належать: розробка й апробація комплексу організаційно-педагогічних умов, що забезпечують успішність підготовки іноземних студентів медичних спеціальностей до подолання комунікативних бар'єрів у професійному спілкуванні; удосконалення організаційно-педагогічних засад підготовки іноземних здобувачів медичних спеціальностей до професійного спілкування на основі модернізації змісту, впровадження методів розвитку комунікативних, соціально-перцептивних якостей, створення методично збагаченого освітньо-комунікативного середовища.

Отримані результати дослідження, основні теоретичні й практичні напрацювання авторки можуть бути використані в процесі навчання української мови іноземних студентів медичних спеціальностей.

Повнота викладу наукових положень, висновків і рекомендацій дисертації в опублікованих працях

Кількість публікацій, обсяг, якість, повнота інтерпретування результатів є достатніми.

Апробація матеріалів дослідження на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях свідчить про те, що з ключовими питаннями наукової розвідки О. Чорновол обізнані чимала кількість фахівців. Вивчення матеріалів наукової розвідки дозволяє зробити висновок, що наукові здобутки авторки, які ґрунтуються на всебічному вивченні досліджуваної теми, аналізі різних підходів до її з'ясування, використанні достатнього масиву літературних джерел, мають теоретичну та практичну значущість. Результати експериментальної роботи (наукова новизна, теоретичні і практичні висновки, методичні рекомендації) – достовірні, що підтверджено застосуванням в процесі наукового дослідження різноманітних загальнометодологічних, загальнонаукових і специфічних методів, статистичними даними педагогічного експерименту, узгодженістю з відповідними положеннями законодавчих і нормативних документів.

Загальний висновок

Дисертація Чорновол Ольги Григорівни «Підготовка іноземних студентів медичних спеціальностей до подолання комунікативних бар'єрів у професійному спілкуванні» є самостійно виконаним і завершеним авторським науковим дослідженням, теоретичні та експериментальні результати якого в сукупності розв'язують психолого-педагогічну проблему готовності інофонів до подолання комунікативних бар'єрів у професійній сфері спілкування. Актуальність теми, наукова новизна основних положень, висновків і пропозицій дисертаційної роботи, теоретичне і практичне її значення, відповідність вимогам присудження наукових ступенів є підставою для надання Чорновол Ольги Григорівни наукового ступеня доктора філософії

(спеціальності: 015 Професійна освіта (за спеціалізаціями); галузі знань: 01 Освіта / Педагогіка).

Офіційний опонент:

кандидат педагогічних наук, доцент;
лектор-доктор відділення
української мови та літератури
кафедри слов'янських мов
факультету письменства
Стамбульського університету

І.М. Кушнір